

gondolatát. Ennek következménye például, hogy az oktatásban részt vevők szerepe megváltozott: a tanuló már többnyire ügyfél, aki szolgáltatást vár el, a tanár pedig leginkább az oktatási környezet megtervezője, azaz a tanításban háttérbe szorul az egyénisége. Hílpelä véleménye szerint ezek a hangsúlyeltolódások egy atomizálódott, egyéni szinten pedig narcisztikus társadalom kialakulásához vezetnek, ezért a jövőben az egyéni felelősségtudator elősegítő, a politikai jelszavaktól (globalizáció, gazdasági verseny, multikulturalizmus) független oktatási gyakorlat mellett érvel.

A kötet igen hasznos olvasmány mindazok számára, akik a finn iskolarendszer jelenbeli állapotán kívül a nevelésről való gondolkodás tendenciái iránt is érdeklődnek. Érdemes arra utalni, hogy a kötet a megszokott, kizárólag a PISA-sikerességre fókuszáló, nemzetközi Finnország-recepcióval való szembehelyezkedésként is értelmezhető. Feltűnő, hogy a kötet írásaiban nem esik szó sikerességről, a nemzetközi méréseken elért finn eredményekről. Nem esik szó a jelenkori oktatási rendszerről és az azt működtető törvényi háttérről sem (mindezek a finn oktatásról szóló jelenkori írások általános témái), a hangsúly az ezeket formáló szellemi áramlatok és személyek bemutatásán van.

A kötet hiányossága, hogy alig nyújt betekintést a finn neveléstudomány újabb kori törekvéseibe, a közelmúlt finn oktatáspolitikai formálódását bemutató kutatások világába. A finn oktatáspolitikának a nemzetközi és nemzetek feletti szervezetekkel való viszonya az 1960-as évektől kezdve meghatározza a finn oktatáspolitikai prioritásait. A nemzetközi és nemzeti hatások találkozásának pontos ismerete szorosan hozzátartozik a jelenkori Finnország oktatási jellemzőinek értelmezéséhez.

Örömteli, hogy ismertetőnk írásának napjainban jelenik meg a Gondolat Kiadó gondozásában *A Finnország művelődési és oktatási rendszere* című kötet. E két mű ráirányítja a figyelmet a finn oktatás múltjának vizsgálatára, és arra, hogy a neveléstörténeti kutatások eszközeinek segítségével pontosabb kép alkotható a finn oktatásügy jelenkori helyzetéről.

(Juhani Tähtinen & Simo Skinnari [eds]: Kasvatus- ja koulukysymys Suomessa vuosisatoinen saatossa. Painsalama Oy, 2007, Turku. 643 p.)
Kelemen Ivett & Gál Attila

EGYENLŐSÉG, NEM CSUPÁN AZ ISKOLÁZOTTSÁGBAN

Nagy-Britannia Nevelésfilozófiai Társasága (*Philosophy of Education Society of Great Britain, PESGB*) IMPACT néven 1999-től publikál politikai röpiratokat – mindezüdig 18-at – azzal a céllal, hogy filozófiai perspektívából közelítse az ország oktatáspolitikáját. A pamfletek megjelenését, hatásuk növelése érdekében, politikai döntéshozók, kormányzati tagok, parlamenti képviselők, akadémikusok, tanári szervezetek és szak-szervezetek képviselői, valamint újságírók részvételével megszervezett szimpóziumok követik.

E sorozatban jelent meg 2000-ben az Egyesült Államokban élő *Harry Brighouse* brit politikai filozófusnak, a Wisconsin Egyetem professzorának az oktatásügy és a liberalizmus kapcsolatát vizsgáló írása (*Educational Equality and the New Selective Schooling – Oktatási egyenlőség és az új szelektív közoktatás*). *Christopher Winch*, a PESGB elnöke a röpiratok tágabb értelmezése, alaposabb megvitatása okán *Key Debates in Educational Policy* (Kulcsfontosságú viták az oktatáspolitikában) címen indított sorozatot azzal a céllal, hogy a filozófiai megközelítésű írásokat más tudományterületek képviselői számára is elérhetőbbé tegye.

A sorozat harmadik kötete, recenzióknak tárgya, *Brighouse* említett művének ismételt értelmezése. A 2010-ben megjelent szerkesztett kötetben *Brighouse* mellett *Kenneth Howe-nak*, a Colorádói Egyetem neveléstudomány professzorának, *James Tooley-nak*, a Newcastle-i Egyetem oktatáspolitikai professzorának állásfoglalását, valamint a szerkesztő, *Graham Haydon-nak* – kinek gondolatai mentén készült jelen írás is –, a Londoni Egyetem nevelésfilozófusának elő- és utószavát olvashatjuk az esélyegyenlőség és az oktatáspolitikai kapcsolatáról. A 140 oldalas, keretes szerkezetű kötet szerzőinek mindegyike két csomópont vizsgálata köré építi fel mondanivalóját: a meritokrácia és a leghátrányosabb helyzetűek (*the least advantaged*) elveit elemzik, az Egyesült Államok és az Egyesült Királyság oktatáspolitikáját veszik górcső alá az esélyegyenlőség és a társadalmi igazságosság szempontjából.

Howe vitairata pontosan követi *Brighouse* gondolatmenetének szerkezetét, esszéjét a két szerző azonos kérdések mentén fogalmazza meg: Hogyan járulnak hozzá az oktatási rendszerek az

esélyegyenlőtlenséghez? Mit jelent és miért fontos az iskolázottsági egyenlőség? Milyen mértékű az iskolázottsági egyenlőség jelentősége? Hogyan mozdulhatunk az iskolázottsági egyenlőség irányába? Tooley kérdésfeltevésai a következők: Mit jelent és miért kívánatos az iskolázottsági egyenlőség? A középosztálybeli családok mint az iskolázottsági egyenlőség akadályai. A szülői elfoglaltság illegitim befolyása. Választásból adódó előnyök. A legitim szülői elfoglaltság megegyezhetősége.

Ezt az elméleti filozófiai művet elolvassza a praxisban járatosabb befogadó azon töprenghet, hogyan, milyen eszközökkel biztosítható a méltányosság és esélyegyenlőség gyakorlati megvalósulása, mikor „a modern ipari társadalmak úgy strukturáltak, hogy a társadalmi jutalmak elosztása egyenlőtlen. Az oktatás gátként van jelen e folyamatban [...] igazságtalan tehát, hogy egyesek önhibájukon kívül rosszabb oktatáshoz jutnak, mint mások az egyenlőtlenül elosztott javakért folyó küzdelemben” (p.27).

A gazdasági helyzet és az iskolázottság közti korreláció nem egyértelmű, hiszen míg az egyén gazdasági jóléte éves jövedelmének nagyságában mérhető, addig az iskolázottság tekintetében a végzettség foka nem feltétlenül mérvadó. Nem bizonyítható, hogy azok, akiknek éves jövedelme kisebb, szükségszerűen gyengébb minőségű oktatásban részesültek.

Konszenzus azzal kapcsolatosan sincs, hogy voltaképp mit értünk, mit értünk esélyegyenlőségen az oktatásban, s hogy mennyiben tartozzék e problémakör a közpolitikák megoldandó feladatai közé. Brighouse és Howe azon a véleményen van, hogy az oktatásügynek a kormányzati politika részét kell képeznie. Tooley ugyanakkor elméletben és gyakorlatban egyaránt a magán és a civil szektor bevonását szorgalmazza (Indiában, Kínában, Ghánában) az oktatásügy tervezési és megvalósítási szinterein.

A meritokrácia koncepciója azon gondolkodók közös valutája, akik diskurzusaikban a társadalmi osztály-alapú oktatási egyenlőtlenségek kritikusa, s az esélyegyenlőség és a társadalmi mobilitás favorizálói. Brighouse meritokráciafogalma a következő: „az egyén iskolázottsági előmenetelének kilátásai eltérőek lehetnek tehetségének és törekvésének függvényében, de nem függhetnek társadalmi helyzetétől” (p.28.).

Bár elismeri, hogy az oktatási esélyegyenlőségnek ennél radikálisabb értelmezése is lehetséges,

Brighouse főként a fentebb körvonalazott meritokrácia elvének megvalósíthatóságát tárgyalja. Brighouse explicite nem foglal állást sem a mérsékelt, sem a radikálisabb fogalom mellett, Tooley ezt számon is kéri rajta. Howe-val egyetértve Haydon úgy véli, ezt azért teszi, mert a kurrens diskurzus és politikai döntéshozatal számára már a kevésbé szigorú meritokráciafogalom gyakorlatba ültetése is nehéz kihívást jelent.

A meritokráciafogalom elméletileg nem zárja ki, hogy különbségek létezzenek, sőt törvényesíti azokat, amennyiben igazságos alapokon nyugszanak, azaz az egyéni tehetség és törekvések mértékének eltérő voltából fakadnak. Vannak köztünk, akiknek önhibájukon kívül kevesebb tehetség, illetve törekvésre való képesség jutott. Nem csupán a szélsőséges tanulási nehézségekkel küzdők, hanem a fizikailag akadályozottak is e kategóriába tartozhatnak. Így tehát a meritokrácia elvének szigorú alkalmazása addig a következtetésig vihetne bennünket, hogy egyáltalán nem igazságtalan az, hogy egyes személyek oktatási/oktathatósági hozzáférése rendkívül korlátolt. Ha elfogadjuk, hogy az iskolázottsági mutató életünk más előnyeivel is együtt jár, felmerül a kérdés, hogy milyen más alapelv bevezetése szükséges a társadalmi igazságosság megteremtése érdekében.

A leghátrányosabb helyzetűek kérdéskörének kezelése a kötet másik gondolati vezérszála. Brighouse véleménye szerint e csoport előnyökhöz juttatása meghatározó értékűként artikulálандó. Howe valamelyest egyetért azzal, hogy e társadalmi réteg helyzetét kezelni kell, Tooley ugyanakkor radikálisan fogalmaz: Brighouse-nak azt tanácsolja, ne az egyenlőség kérdéskörével, sokkal inkább a leghátrányosabb helyzetűeket érintő kihívások potenciális megoldásával foglalkozzék.

Meghatározó tehát az a gondolat, miszerint ha nem elkerülhető, hogy egyesek másoknál sokkal rosszabb helyzetből indulnak, a legkevesebb, amit egy társadalom tehet, hogy a leghátrányosabb helyzetűek kilátásain javíton. E diskurzus hátterében Rawls igazságosságelméletét (1971), a méltányosságként értelmezett igazságosságot fedezhetjük fel. A méltányosság két elve, hogy az alapvető jogokkal és kötelességekkel mindenki egyenlően legyen felruházva, hiszen bármely egyenlőtlen megosztás csak akkor igazságos, ha kárpótlásul előnyöket terem mindenkinél, kiváltképp a társadalom kevésbé kedvező helyzetű tagjainak. Rawls elmélete társadalmi szerződés-elmélet, szerinte egy jól berendezett

társadalom egy kölcsönösen előnyös, olyan elvek mentén szabályozott együttműködési rendszer, amelyeket az emberek egy méltányos kiinduló állapotban választanak (mikor még nem tudható leendő pozíciójuk a majdani társadalomban).

Michael Young már 1958-ban felhívta a figyelmet annak lehetséges veszélyeire, hogy az érdem alapú társadalmakban az alkalmasok előretörhetnek, míg a kevésbé tehetségesek leszakadása nő (*Rise of the Meritocracy*). Szatirikus esszéjében érzékletesen ábrázolja, hova vezet az, ha a hatalom birtoklása egyes-egyedül az intelligencia (és törekvés) mértékétől függ.

Az értékválasztás nem filozófusok vagy politikai döntéshozók sajátja csupán. Mindannyiunk gondolkodási folyamatát és egyéni döntéseit befolyásolják az általunk választott értékek – gyermekeink iskoláztatásakor is. Az iskolázottsági egyenlőség fogalma, az iskolaválasztás szabadsága – a meritokrácia egy lehetséges eszközeként – feltételezi, hogy a szülőket elsődlegesen a legjobb iskola választása motiválja. Ez versenyt eredményez, hiszen nem lehetséges, hogy minden gyermek a legjobb oktatásban részesüljön. A meritokrácia előfeltételezése a szülői motiváltságot illetően nem hagy helyet értékválasztásnak: nem

valószínűsíti, hogy a szülők felelősen gondolkodnak a leghátrányosabb helyzetűekkel kapcsolatosan, illetve az egyenlő hozzáférésről. Ily módon az oktatáspolitikai feladatává válik, hogy olyan intézményrendszert hozzon létre, mely a leghátrányosabb helyzetűek támogatását és az egyenlő hozzáférést célozza. Nem nehéz belátnunk, hogy egy ilyen rendszer megtervezése ellentmondásai-ból kifolyólag utópisztikus.

Hogyan oldható fel tehát ez az ellentmondás? A civil értékválasztás és ennek megfelelő aktív magatartás szülők, pedagógusok részéről s a társadalom lehető legtöbb tagjától jelentheti Rawls igazságosság/méltányosság elméletének gyakorlati megvalósulását. Az egyéni értékválasztás azonban (amint azt a kötetben vizsgált államok és hazánk történelme is ékesen bizonyítja) nem feltétlenül követi az aktuális politikai döntéshozók irányelveit – célozza az akár a meritokrácia felemelkedését vagy annak ellenpontozását. (*Graham Haydon [ed]: Educational Equality. Continuum International Publishing Group, 2010, London & New York. 144 p.*)

Dezső Renáta Anna